

BOSMA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARIDA JANRNING O‘RNI

Tilakova Maftuna Isroil qizi

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti magistranti

***Annotasiya.** Ushbu maqolada bugungi kunda bosma ommaviy axborot vositalarida janr tushunchasi va uning ilmiy nazariy asoslari haqida so‘z boradi. Shuningdek, mazkur maqola mavzusiga doir tegishli adabiyotlar o‘rganilib tahlil natijalari keltiriladi.*

***Kalit so‘zlar:** OAV, kommunikatsiya, janr, ichki shakl, tahlil.*

***Annotation.** This article will talk about the concept of the genre and its scientific theoretical foundations in print media today. Also, the results of the analysis are studied in the relevant literature on the topic of this article.*

***Keywords:** media, communication, genre, internal form, analysis.*

KIRISH

Bosma ommaviy axborot vositalari matni turli shakllarda ishlaydi. Ma'lumki, matnning shakli uning elementlari orasidagi bog‘lanishlarni tashkil etishdir. Shakl ikki jihatdan namoyon bo‘ladi: ichki va tashqi.

Ushbu maqolada biz matnning ichki shakli bilan qiziqamiz. V.V. Boguslavskaya ta’kidlaganidek, “ichki shakl – bu narsaning o‘zini tashkil qilish usuli, narsaning ichki aloqalari yig‘indisi, mazmunning o‘zini tashkil qilish shakli”[1].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Ichki shakl (tuzilish) aspektida mediamatn janr xilma-xilligi nuqtai nazaridan ko‘rib chiqiladi. Bu erda va quyida, janr[2] haqida gapirganda, biz voqelikning aks etishi va muallifning unga bo‘lgan munosabatining tabiati tufayli matnning tarkibiy va mazmuniy tashkil etilishini tushunamiz.

An'anaga ko‘ra, rus nazariy jurnalistikasida ko‘plab janrlar uch guruhga bo‘linadi:

- 1) axborot
- 2) tahliliy
- 3) badiiy va publitsistik janrlar.

Guruhlar soni ham, bu guruhlardagi janrlarning taqsimlanishi ham qo‘llanmadan qo‘llanmaga farq qilishiga e’tibor bering. Masalan, A.K.Qurbonov, S.M.Sattorova, R.M. Kobyakova axborot janrlariga eslatma, axborot yozishmalari, informatsion hisobot, informatsion intervyu, tezkor so‘rov, savol-javob, hisobot, nekroloq kiradi. Qozonlik jurnalist R.M. Kobyakova ma'lumot janrlari va nomlarining biroz boshqacha ro‘yxatini beradi: ma'lumot, eslatma, yozishmalar, reportaj, intervyu, sharh, reportaj, so‘rov, savol-javob, maslahat, press-reliz, nekroloq[3].

Publitsistik janrlarni tavsiflovchi lingvistik asarlar boshqacha nuqtai nazarni taqdim etadi. Britaniyalik jurnalist S.J. Mann “ko‘p janrlarga bo‘linish ochiqchasiga nazariy va aslida eskirgan” deb yozganiga qo‘shilish mumkin[4].

Biz bu munozarada qatnashmaymiz, lekin amalda yozuvchi-jurnalist ancha kam sonli janrlar bilan ishlashi kerakligini tan olamiz. Buning sabablari ko‘p:

1) zamonaviy media tizimi bilan birga janrlar tizimi ham o‘zgardi. Shu bilan birga, janrlarni qayta baholash boshlandi – ba'zilarini kuchaytirish (intervyular, sharhlar) va boshqalarning “soyasiga kirish” (felyeton, insho);

2) ayrim janr shakllari (iqrar, jurnalistik tekshiruv) tomonidan mustaqillikka ega bo‘lish;

3) jahon axborot makonidan kelib chiqqan holda janrlarni birlashtirish va boshqalar.

Biroq, ijtimoiy-madaniy vaziyat qanday o‘zgarishidan qat’i nazar, asosiy janr sxemalari (mazmun va shakl birligi) o‘zgarmasdir. "Yangi, dolzarb tarkib bilan to‘ldirilgan janr yangi xususiyatlarga ega bo‘ladi, ammo jiddiy o‘zgarishlarning rasmiy, janrni shakllantiruvchi belgilariga duch kelmaydi»[5].

Ushbu farazdan kelib chiqqan holda, ushbu bobda zamonaviy davriy nashrlarning eng "muammoli" janrlarining janr yaratuvchi xususiyatlari tavsiflanadi: intervyular, reportajlar, tahliliy maqolalar, shuningdek, "nodir" janrlar - felyeton va insholar ko‘rib chiqiladi. Ayrim janrlarni o‘rganishga kirishishdan oldin, keling, "fantastika va publitsistik janrlar" nazariy blokini ko‘rib chiqaylik, chunki ular bugungi kunda sezilarli o‘zgarishlar va qayta baholanmoqda.

Badiiy va publitsistik janrlar eng murakkab. Bu yerda mazmun bilan birga shakl alohida estetik rol o‘ynaydi. Boshqacha aytganda, bu guruh janrlari badiiylik va publitsistikani o‘z ichiga olganligi bilan boshqalardan ajralib turadi. Badiiylik - bu voqelikning majoziy ko‘rinishi, vaziyat yoki haqiqatda sodir bo‘lgan yoki o‘ylab topilgan voqealarni simulyatsiya qilish. Publitsistika, birinchi navbatda, hujjatli film mavjudligida, hikoyaning pafosi va tendentsiyasida, faqat taxminning yo‘l qo‘yilishida, lekin fantastika emasligida ifodalanadi. Bu erda aniq hujjatli fakt fonga o‘tadi. Asosiysi, muallifning fakt, voqea haqidagi taassurotlari, muallif fikri. Faktning o‘zi xarakterlanadi. Uning majoziy talqini berilgan. Bunday ikkitomonlama tilga, badiiy tasvirga, matnlarning emotsional boyligiga, muallifning voqelikni umumlashtirish chuqurligiga bo‘lgan talablarning ortib borishini nazarda tutadi.

Badiiy va publitsistik janrlar ocherk, eskiz, esse, siyosiy portret, felyeton, parodiya, risola, satirik sharh, maishiy tarix, rivoyat, epitafiya, latifa va boshqalar deb ataladi. Bu janrlar odatda “mualliflik” yoki “yozuvchi” publitsistikasi deb yuritiladi va shu tariqa ularning o‘ziga xos xususiyatini ta’kidlaydi.

Ushbu janrlar guruhida markaziy o'rinni insho egallaydi. Insho - real voqea, shaxs yoki hodisa haqidagi qisqa hikoya; bu aniq, faktik material asosida qurilgan. Inshoda faktlar muallifning shaxsiyatidan kelib chiqqan holda sinadi. Muhimi faktning o'zi emas, balki uni qahramon yoki muallif tomonidan idrok etishi va talqin qilishi; fakt qayta talqin qilinadi, tasvirga aylanadi. Insho badiiy adabiyotning kichik shakllariga yaqin.

Jurnalistikada insho eng katta hajmli janr bo'lsa, adabiyotda u eng kichik janrdir. Jurnalistik insho adabiy inshodan faktlarning haqqoniyligi va maqsadlilik bilan farq qiladi. Insho reportaj, tadqiqot va yozish tamoyillarini birlashtiradi. Analitik maqolalardan farqli o'laroq, insholarda metafora va boshqa badiiy vositalar juda mos keladi. Insho syujet (portret, muammo) va tavsifiy (voqea, sayohat) bo'lishi mumkin.

NATIJALAR

Yigirmanchi asrning yigirmanchi, o'ttizinchi, qirquinchi yillarida insho jurnalistikaning ustun jihati bo'lib, nafaqat gazeta sahifalarida, balki radioda ham yetakchi o'rinlardan birini egallagan. Bugun esa bosma ommaviy axborot vositalaridan, radio to'liqlaridan asta-sekin yo'qolib bormoqda.

Eskiz kichik janr bo'lib, u inshodan syujeti yo'qligi bilan farq qiladi. Chizmalarning uch turi mavjud:

- 1) landshaft
- 2) assotsiativ
- 3) portret.

Sketchda hech qanday muammo yo'q. Bu asosan rasmlar, uyushmalar zanjiri. Masalan, "Journal of Animal Ecology" jurnalining oylik sonida chop etilgan Uollis va Ren Levengukning tabiat va hayvonlar haqidagi eskizlari ma'lum.

Insho "bir nafasda" yoziladigan janr bo'lib, u falsafiy mulohazalar bilan birga yuqori hissiy shiddatga ega. Mavzu bo'yicha insho turlari:

- 1) siyosiy
- 2) iqtisodiy
- 3) adabiy
- 4) jurnalistik va boshqalar.

Inshoda, qoida tariqasida, syujet yo'q. Bu ma'lumotlarning erkin oqimining bir turi. Insho mavzulari dolzarb va dolzarbdir. Insho janr sifatida o'rta asrlarda paydo bo'lgan. Stefan Tsveygning mashhur insholari. Zamonaviy insholar muammoning keskinligi va falsafiy mulohazalarning kuchayishi bilan ajralib turadi.

Siyosiy portret - bu haqiqiy shaxslarning psixologik portreti, harakatlari va qiyofasini aks ettiruvchi janr. Siyosiy portretning boshqa janrlardan farqi shundaki, u publitsistikada ham, badiiy ijodda ham birdek ifodalanishi kerak. Ushbu janrni

yo'zishda jurnalistning vazifasi obraz ortida turgan haqiqiy shaxsni taxmin qilish va uning haqiqiy psixologik xususiyatlarini berish, kelajakda bu shaxsning mumkin bo'lgan harakatlarini bashorat qilish, bu shaxsning ijtimoiy ahamiyati va ijtimoiy rivojlanishdagi rolini bashorat qilishdir.

Felyeton o'tkir dolzarb tanqid ruhi bilan sug'orilgan, o'ziga xos ko'rsatish usullariga ega adabiy materialdir. Felyeton uchun jonlilik, yengillik, obrazlilik, yumor, kinoya, masxara qilish shart. Felyeton satirik janrdir. Uning maqsadi har xil illatlarni masxara qilishdir. Felyetonning muvaffaqiyati faktlarning ravshanligi va felyetonchining lingvistik didiga bog'liq.

Risola - bu dolzarb jurnalistik asar bo'lib, uning maqsadi va yo'nalishi o'ziga xos fuqarolik, asosan ijtimoiy-siyosiy qoralashdir. Bu dastlabki sharoitda risola felyetonga yaqin turadi. Agar felyetonda salbiy hodisa masxara qilinsa, risolada muallifga xavfli ijtimoiy yovuzlik tashuvchisi sifatida ko'ringan qahramon masxara qilinadi.

Parodiya - boshqa birovning nutqining satirik tasviri: adabiy asar, siyosiy nutq, ilmiy yoki falsafiy insho.

Kichik badiiy va publitsistik janr - bu satirik sharh bo'lib, u badiiy vositalardan foydalanish (ironiya, giperbolizatsiya) bilan analitikdan farq qiladi. Bunday mulohazalarga Britaniyaning haftalik jurnali "Panch" (ing. *Punch*) misol tariqasida keltirish mumkin[5].

Badiiy va publitsistik janrlarning ayrimlari, xususan, ocherk, felyeton va risolalar murakkab janrlar bo'lib, ular nafaqat publitsistik mahorat, balki hayotiy tajribani ham talab qiladi. Bunday janrlarda notiqlik san'atini puxta egallash jurnalistik mahorat cho'qqilariga ko'tarilishning eng qiyin bosqichi sanaladi.

XULOSA

Umuman olganda, zamonaviy davrda badiiy va publitsistik janrlar fonga tushib, o'z o'rnini axborot va tahliliy janrlarga bo'shatib qo'ydi, chunki ular samaraliroq bo'lib, axborot hozirda misli ko'rilmagan dolzarblik kasb etmoqda. Aytish mumkinki, ushbu guruhning ko'plab nomlari keltirilgan janrlari matbuot sahifalaridan deyarli butunlay yo'qolib ketgan.

Shunday qilib, biz davriy matbuot janrlari nazariyasini umumiy ma'noda ko'rib chiqdik. Keyinchalik quyidagi janrlar batafsil tavsiflanadi: intervyu, reportaj, maqola, felyeton, insho.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Богуславская В.В. Моделирование текста: лингвосоциокультурная концепция. Анализ журналистских текстов. – М.: ЛКИ, 2022. – С. 41.
2. Qurbonov A.K., Sattorova S.M., Kobyakova R.M. Zamonaviy gazeta jurnalistikasi janrlari haqida. -Smakand-Moskva: MIR, 2022. - B. 112.
3. Mann S.J. A guide to journalism. - М.: Human rights, 2021. -P. 92.
4. Туманов Д.В. Жанровое многообразие публицистики. – URL: http://www.jurn.by.ru/jan_1.html.
5. T. van Dyck. Language. Cognition. Communication. - Budapest: Progress, 2020. - P. 120.